
Luisteren, totdat je ziet

T.T.J. Pleizier

*Uw ogen zijn zalig omdat zij zien,
en uw oren omdat zij horen.*

(Mattheüs 13:16)

Het is een groot compliment als kerkgangers na afloop van de kerkdienst over de preek zeggen: het was alsof ik het tijdens de preek voor me zag. Wat dat 'het' ook precies moge zijn. Soms lijkt het niet op wat de prediker voor ogen had tijdens de preek, maar het maakt duidelijk dat horen en zien veel met elkaar te maken hebben. Een goede preek maakt iets zichtbaar voor de hoorder. Het gesproken woord heeft evocatieve kracht. Met een uitdrukking die haast aan doet als tale Kanaäns: bij een goede preek 'schildert de dominee ons Christus voor ogen'. De preek als schilderij. Alsof luisteren ook een beetje 'zien' is. Kunnen wij met onze geest zien? Een uitdrukking als 'ons geestes oog' wekt wel die suggestie. Intuïtie is in het Latijn zoveel als 'innerlijk zien' en mensen met een grote fantasie hebben veel verbeeldingskracht.

De gelijkenisrede in het dertiende hoofdstuk van het evangelie naar Mattheüs is de derde rede van Jezus. De (korte) verhalen van Jezus lijken te voldoen aan de hedendaagse homiletische regels van de kunst: beeldend en evocatief. Je ziet het voor je. De zaaier die over de akker loopt, en met brede gebaren het zaad om zich heen strooit. Genereus, zonder voorbehoud, liever veel te veel dan iets te karig. Je ziet de visser het net op de oever trekken; hij heeft zojuist de vangst van zijn leven gedaan. Of de juwelenhandelaar die 'eureka' roept als hij die ene parel vindt waar hij niet naar op zoek was; hij heeft er alles voor over. Joachim Jeremias heeft de twintigste-eeuwse uitleg van de gelijkenissen onmiskenbaar beïnvloed, als hij de nadruk legt op het mysterieuze, het raadselachtige van de gelijkenissen. De verhalen van Jezus zijn niet zomaar uit het leven gegrepen, geen illustraties, geen plaatjes bij het praatje. De woorden van Jezus over het 'zien, maar niet zien en horen, maar niet horen' en de aanhaling van Jesaja 6 in de gelijkenisrede en de parallel in Markus 4, betreft Jeremias niet slechts op het genre van de gelijkenis. Het karakteriseert volgens hem Jezus' prediking als geheel. Midden in het evangelie, de derde van de vijf redevoeringen aan de hand waarvan Mattheüs zijn weergave van het evangelie heeft gecomponeerd, treffen we daarmee de sleutel voor heel Jezus' onderwijs:

alleen aan de leerlingen wordt het geheim van het Koninkrijk bekendgemaakt.

Het moderne onderzoek naar de gelijkenissen van Jezus heeft definitief afscheid genomen van de allegorie als methode van uitleg. Om die reden besluiten sommige exegeten van de weeromstuit dat Jezus' uitleg van, bijvoorbeeld, de gelijkenis van de zaaier, een latere toevoeging betreft. Zo zou Jezus het zelf nooit hebben gezegd. Ook leesroosters halen de gelijkenis en de uitleg ervan door Jezus uit elkaar. Donald H. Juel, in leven hoogleraar Nieuwe Testament aan Princeton, stelt even scherp als raak dat het resultaat een tekst is die niet in de Bijbel staat, en bijzonder misleidend is voor kerkgangers. We moeten de tekst willen horen, zoals hij zich aan ons voordoet, in het narratieve raamwerk van het evangelie. En dan is er ook iets in het genre van de gelijkenis - of als Jeremias gelijk heeft - in de prediking van Jezus als geheel dat op zijn minst onrustig maakt: verkeert de gelijkenis niet in haar tegendeel? Het verhaal verheldert niet, maar verhult. Het beeld werpt geen licht op de zaak, maar hult in het duister.

Voor de protestant zijn hier minstens twee uitdagingen. Aan de ene kant belijden we dat het geloof uit het gehoor is. Maar wat als het gehoor wordt gehinderd, als je niet op je gehoor kunt vertrouwen? Je hoort, maar weet niet wat je hoort. We oriënteren ons in het bestaan, door onze zintuigen. Waar je gehoor hapert, waar het zicht niet goed functioneert, raak je gedesoriënteerd. De betrouwbaarheid van onze zintuigen zorgt ervoor dat we houvast hebben in de wereld. Gaat het daar juist niet om in de protestantse overtuiging, terug te voeren op Romeinen 10, dat we de betrouwbare woorden van God horen met onze oren, en ze zo geloven. Zoals we vertrouwen op de woorden die onze geliefden tot ons spreken? Afspraken met een werkgever of klant moeten in een contract gegoten worden. Maar liefde wordt gevat in woorden, wordt gehoord met de oren en zo met het hart. Maar, wat als Jezus, onder aanhaling van Jesaja, kiest voor verhullende taal, voor de gelijkenis die wel gehoord maar niet begrepen wordt?

Daarnaast, of juist ook: daardoor, blijft de protestant, ook na twee eeuwen hermeneutische verwarring en vernieuwing, vasthouden aan de helderheid van de Schrift. De Bijbel is niet in eerste instantie tekst, maar levend Woord, getuigenis van de levende God. Dat getuigenis *kán* niet duister zijn, maar is zoals Hij van wie de Schrift getuigt. De *perspicuitas scripturae* is geen modern idee en is geen uiting van een fundamentalistische hermeneutiek. Het betekent ook niet dat er geen complexe of onheldere bijbelgedeelten zijn. Het gaat er veel meer om dat op het meest basale niveau de Bijbel een helder licht is voor het geloof. De gelovige hoeft geen ingewikkelde interpretatieve capriolen uit te halen om in de Schrift het Woord van de Levende te horen die spreekt van zonde en genade, van gebrokenheid en herstel, van schuld en liefde. Maar over de prediking van Jezus

wordt een categorisch 'onhelder' uitgesproken. De gelijkenis bevat een mysterie en verhuult het Koninkrijk. Het gaat niet zomaar om een stukje onhelderheid of een ethisch dilemma. Het gaat om een typering van het onderwijs van de Levende zelf: Hij sprak door gelijkenissen, omdat zij niet konden horen of zien.

Hanteert Jezus hier een hermeneutiek van de argwaan, zij het avant la lettre? Wat je denkt te horen is niet wat wordt gezegd. We kunnen daarom zijn woorden niet vertrouwen. Bovendien, zijn onze zintuigen ook niet fundamenteel onbetrouwbaar? Een kantiaanse kenleer en een hyperbevindelijke theologie liggen soms dicht bij elkaar: wat God zegt, meent Hij misschien wel, maar zijn bedoelingen zijn voor ons niet toegankelijk. Sommigen zeggen: het Woord creëert zijn eigen ongeloof, het mobiliseert het verzet in het mensenhart, en wie de oren sluit zal ze nog verder sluiten. Maar alles in het evangelie verzet zich hiertegen. Jezus spreekt toch niet met het doel dat er niet gehoord wordt? Is zijn spreken tot oordeel? Laten we deze vraag voor een moment rusten.

Jezus bedient zich van alledaagse beelden. Het roept herkenning op in het alledaagse leven. Maar, beelden leiden ook een beetje af. Ze richten de aandacht op de zaaier, op de handelaar, op de visser. Het alledaagse kan ook afleiden en daarmee verhullen. Alsof het méér is dan het gewoon zichtbare. De zaaier zaait, de visser vist, de handelaar handelt. Dat is dan toch ook genoeg? Dat geeft ons houvast in het bestaan, dat de dingen zijn zoals zij zich aan ons voordoen. Alsof er over een leraar meer gezegd moet worden dan dat hij onderwijs geeft, alsof achter het werk van een fietsenmaker of IT'er meer zit dan vakkennis over hoe fietsen in elkaar zitten, hoe hard- en software werken. Als het alledaagse een beeld wordt van iets anders, dan is dat ook verhullend. Alsof er in het alledaagse iets moet oplichten wat niet zomaar gezien wordt. Toch laat Jezus zijn hoorders wel anders kijken. Je ziet niet zomaar een zaaier, maar een gulle zaaier die het wat minder nauw met de voorraad lijkt te nemen. Niet zomaar een handelaar, maar een handelaar die wel heel grote risico's neemt als hij alles investeert in dat ene juweel. Het beeld is niet zomaar een vereenvoudiging. Het opent onze ogen voor méér dan het gewone, het maakt ontvankelijk voor het mysterie, het alledaagse blijft ook een geheimenis.

In de gelijkenissen van Jezus zien we dat Jezus bewust alledaagse beelden gebruikt in de communicatie met zijn hoorders. Deze beelden verhullen iets, voor hen die alleen zien wat voor ogen is. Zij zien alleen een zaaier of een handelaar. Ze zullen zich hoogstens verbazen over de gulheid van deze zaaier of het risico dat de handelaar lijkt te nemen. Maar zij dóórzien niet, zij zien niet dóór de beelden heen naar wat Hij beoogt te zeggen. Zij hebben ogen, maar zien niet. Oren, maar horen niet. Intussen valt wel een verschil op met het gebruik van beelden en metaforen in de hedendaagse geesteswetenschappen. Betekenis wordt iets van de ontvanger. Volgens postmoderne betekenisstheorie

kán het eigenlijk helemaal niet wat Jezus zegt: ogen hebben en niet zien, oren hebben en niet horen. Niet de spreker, maar de ontvanger staat centraal. Het gaat om wat hij erin ziet of wat hij erin hoort. De betekenis die gegeven wordt door de ontvanger is een autonome betekenis. Dit kan ook zomaar de gelijkenis als bijbels genre of de verkondiging als christelijke geloofscommunicatie neutraliseren.

De gelijkenis van Jezus bepaalt ons daarmee ook bij een grens die uiteindelijk een geestelijke grens is. Een grens waarin God en mens niet in elkaar overgaan, maar waarin God God blijft en de mens in zijn mens-zijn wordt aangesproken. Hij sprak tot hen door gelijkenissen. Er blijft in het spreken van Jezus iets over wat bij Hem hoort en wat niet geneutraliseerd kan worden door onze betekenisgeving. Hij bedoelt iets te zeggen en zijn spreken openbaart en verhuult tegelijk. Nu hoeven we niet zomaar mee te gaan met uitleggers die zeggen dat Jezus bewust de mensen op een dwaalspoor zet. Dat de prediking van Jezus uitvoering van goddelijk oordeel is. Dat God de mens blind en doof máákt, zodat zij niet kúnnen zien en horen. Daarmee worden de gelijkenissen tragische communicatie. Zoals een deterministische leer van de verkiezing uiteindelijk tragisch is: je kunt er immers zelf niets meer aan doen.

Integendeel, de gelijkenissen zijn uitnodigingen om het nog langer bij Hem uit te houden. Om niet te zeggen: mooi verhaal, maar ik geef er mijn eigen betekenis aan en ik zap vervolgens naar een andere spreker. Het onderwijs van Jezus zet aan om het vol te houden en te blijven luisteren. Tot je door de woorden heen, de waarheid van God zelf op het spoor komt. Zo spreekt Jezus erover met zijn leerlingen: voor jullie zijn de geheimen van het Koninkrijk. Wie bij Mij blijft, aan mijn voeten plaatsneemt, vindt in mijn woorden een nieuwe levensrichting. De richting van het Koninkrijk van God. Dan worden ook de gelijkenissen dragers van Gods belofte: uw ogen zullen zalig zijn omdat ze zien. Het geloof is door het Woord, maar het Woord opent vergezichten die ons verder doen zien dan wat voor ogen is. Daarvoor moet je dus bij Christus zijn. En geduldig bij Hem blijven. Luisteren, totdat je ziet.